

Augustinstudier 11. Skriftsyn, skriftudlægning og skriftforkyndelse

Helge Haystrup

C.A. Reitzels Forlag

København 1999

ISBN 87 7876 166 2

218 sider, cirka pris 75,00 kr.

Publiceret 7. september 2004

Reference: Jon Gissel, anmeldelse af Helge Haystrup,

Augustinstudier 11. Skriftsyn, skriftudlægning og skriftforkyndelse,

SEE-J Hiphil 1 [<http://www.see-j.net/hiphil>] (2004)

Jon A. P. Gissel
jaggissel@yahoo.dk

Hvad skal historikere med hermeneutikken? Og hvorfor behøver andre end teologer egentlig beskæftige sig med Augustin? Hvad det sidste angår, er der tale om en person, der har betydet umådelig meget for det vesteuropæiske kulturkreds, som historievitenskaben er udsprunget af, og, som vi kender den, er en del af. Hvad det første angår, må tekstfortolkningen og dens principper være afgørende for historikeren, såfremt kilder betyder noget, og det giver et særligt perspektiv at blive klar over de kristne rødder til en tankegang, der handler om at forstå en tekst i dens egen sammenhæng. Endelig skader det ikke at blive mindet om, at måden vi fortolker en tekst på, med dens indre og ydre sammenhæng, uundgåeligt er præget af vor personlige overbevisning, herunder de fortolkningsfællesskaber vi slutter os til.

Hermeneutik er grundlæggende fastlæggelsen af principperne for eksegesen = Bibelfortolkningen og udvider sig derfra til at gælde al tekstfortolkning, der findes således også en juridisk hermeneutik, som omhandler fortolkningen af lovttekster. Augustin (354-430), biskop af Hippo i det romerske Africa 396-430, er en af dem, der betyder noget, måske den vesteuropæiske traditions største intellektuelle skikkelse. Hans hovedværker er *Bekendelser* og *Om Guds Stad*. Vi befinder os her i en kristen sammenhæng, hvor fortolkningen af Bibelen er af afgørende betydning; den er Skriften med stort S: Den hellige Skrift. Haystrup giver s. 93-96 eksempler på Augustins syn på Skriften som givet af Gud og principielt ufejlbar; dette er så vigtigt for sammenhængen, at det nok med fordel havde kunnet anbringes i bogens begyndelse.

Helge Haystrup er en aktiv mand. Han begyndte i 1966 – dengang som Helge Petersen – med *Studier i Johannes Chrysostomos' asketiske Ungdomsskrifter*. Siden er det gået slag i slag med bøger om Byzans, Oldkirken, samt 15 bind *Augustinstudier*, der har gjort ham til ekspert i denne kirkefader. I 1998 udgav han 26 prædikener af ham i oversættelse (*Svanens Sang*), og det er næppe uden betydning for argumentationen i denne bog om Augustin som Bibelfortolker. Det er så udpræget en ekspert, der taler, og det kan give sig udslag i en vis indforståethed. S. 11 citerer Haystrup således udtrykket *cogitanda sunt potius quam dicenda* (disse sager egner sig snarere til tanke end til tale) uden at oversætte det. Til denne art træk, der i sig selv viser forfatterens fortrolighed med det latinske sprog, hører også det gentagne *scil.* = *scilicet* = nemlig, f.eks. s. 102.

Bogen er en del af en serie, men som selvstændig kompositorisk enhed kan den nok kritiseres. S. 44 omtales den donatistiske lærde Tychonius' *Regulæ* som et værk, Augustin har

givet en grundig gennemgang i *De doctrina christiana*, men vi får ikke nærmere at vide, hvad det drejer sig om. Atter s. 49 nævnes Tychonius' fortolkningsregler uden forklaring. Først side 137 –142 gennemgås Tychonius' 7 højst interessante fortolkningsregler i Augustins opfattelse, og vi får at vide, at det drejer sig om et værk fra o. 382, den første latinske hermeneutik. Der er tale om 7 regler til forståelse af dunkle steder i Skriften, om hvordan der tales om forskellige emner, om forskellige retoriske udtryksformer, forskellige former for skelnen. Her må man sige, at Haystrup ikke gør det lettere for sine læsere. Hvis disse oplysninger havde været anbragt i bogens begyndelse før den meget grundige og interessante gennemgang af forskningssituationen, havde hele stoffet været mere tilgængeligt. Tychonius er en hermeneutiker med en anden kirkelig opfattelse end Augustins, men som Augustin dels er påvirket af, dels opponerer imod. Henvisning til denne påvirkning går gennem hele bogen, f.eks. s. 177. Læseren må således være klar over, at der var et dybt modsætningsforhold mellem den katolske kirke, som Augustin tilhørte, og donatisterne, for helt at forstå, hvor bemærkelsesværdigt det er.

Lad os se, hvordan Haystrup bruger ordene hermeneutik og hermeneutisk: Allerede i forordet fremhæver Haystrup Augustins *De doctrina christiana* (=D.C.) eller udvalgte dele heraf som hermeneutisk hovedværk. Han understreger sammenhængen med Luthers tankegang (dette er et gennemgående træk hos Haystrup; forbindelsen til Reformationen er vigtig for ham) og betoner, at gennemgangen af dette værk må konfronteres med væsentlige arbejder om Augustins skriftfortolkning (s. 8f.). Vejledning og formidling er nødvendig i forståelsen af Bibelen og den kristne tro; derfor er det Augustins hensigt med værket at give sine læsere indsigt i, hvordan Den hellige Skrift skal forstås og frem for alt i de regler, der gør det dunkle klart (s. 112). Værkets *første bog indledes med en skelnen mellem Skriftens genstande, dens "res", og de "signa", hvorigennem vi lærer disse "res" at kende. Samtidig møder vi her det berømte augustinske skel mellem, hvad vi skal nyde, "frui", og hvad vi skal bruge "uti", for at nå vort højeste mål, som for kristne gerne skulle være at komme hjem til Gud.* (ibid.). "Signa" er det sproglige udtryk, "Res" emnet (s. 56).

Indholdet af denne hermeneutik kommer vi nærmere s. 18:

Udgangspunktet for Augustins eksegesi er dog altid de klare, umisforståelige skriftsteder, som derved får status som den "regula fidei", den hermeneutiske grundregel, der lader os overvinde talrige af Skriftens vanskeligt forståelige steder, selvom Augustin beredvilligt indrømmer endnu ikke at have forstået alt i Den hellige Skrift. Men han fastholder, at det alene er de dunkle steder i Skriften, der kan udlægges på flere i og for sig ligeberettigede måder.

Her rejses det vigtige spørgsmål, hvad det er, der skal udlægges; det er ikke alt, der kræver fortolkning, men det, der er vigtigt, og i dette det der ved første blik er uforståeligt. Eksegese og dermed hermeneutikken er ikke noget som udøves efter behag eller skal udøves på alt. Augustin forudsætter, at noget er væsentligt, når det står i Skriften. *Til Augustins mere formale fortolkningsregler i D.C. hører, at de dunkle steder i Skriften skal forstås i lyset af de klare og umisforståelige*, skriver Haystrup (s. 63) og tilføjer, at de dunkle ikke giver nogen ny og mere esoterisk oplysning i forhold til de tydelige, som i henseende til hovedpunkterne i kristen tro og livsførelse er utvetydige. D.v.s. der er ikke tale om nogen indadvendt viden, som særlig er forbeholdt de indviede. Dette uddybes side 47:

Vist gør han sig stor umage med at finde den bibelske forfatters egen, egentlige mening (intention); men denne falder ikke nødvendigvis sammen med, hvad Skriftens primære ophav, scil. Gud har villet. Og derfor godkender Augustin også andre udlægningsmåder som værdifulde og sande, når blot de holder sig indenfor den fastslåede kirkelære, der derved til syvende og sidst bliver Augustins afgørende hermeneutiske princip.

Kirkens tro fungerer hermed som hermeneutisk nøgle. Hermeneutiske principper har en dobbeltbetydning, en positiv og en negativ betydning; den positive afgiver hypoteser til

tekstfortolkningen af de vanskelige steder, noget man griber til, den negative sætter grænser, som ikke må overskrides. Men grundlæggende er det altid: Hvilket sted i Bibelen har man med at gøre? Hvilket emne? Spørgsmålet bliver så, om kirkelæren overfor de klare steder kun får den negative funktion i forhold til den åndelige betydning? Her må man vel tilføje, at i en kristen sammenhæng må et Bibelsted altid sættes i forhold til Kristus. Enhver fortolker har grænser, som ikke må overskrides; beskæftigelse med Augustins hermeneutik kan øge vor bevidsthed om dette. I forskningsgennemgangen skriver Haystrup om G. Strauss (s. 58f.): *Naturligvis undgår Strauss ikke det kendte dilemma på den ene side at fordre den af Kirken fastsatte bekendelses anvendelse som "regula fidei", hermeneutisk rettesnor for skriftudlægningen, og på den anden side, som vi skal se, at påstå, at denne bekendelse blot er sammensat af Skriftens egne, klare udsagn.*

Væsentlige hermeneutiske oplysninger finder Haystrup i Augustins prædikener, altså ikke i teoretiske redegørelser, men i forkyndelsens og udlægningens praksis (s. 54): ... *ganske væsentlige med hensyn til Gamle Testamentes forhold til det Nye, til gyldigheden af flere forskellige tolkninger, til ords og begrebers polysemi og den inklusive tyding af "den hele Kristus".* Polysemi, at et ord har flere betydninger, går Augustin ind på i forbindelse med ordet "Påske", som på hebraisk, græsk og latin har tre forskellige betydninger (s. 39). "Den hele Kristus" hentyder til en fortolkning, som ser ikke alene Kristi person, men også den kristne kirke forudgrebet i profetierne (s. 49). I denne udlægningens praksis finder Haystrup en udvidet brug af allegorisk fortolkning i forhold til, hvad Augustin skriver i *De doctrina christiana*, idet kærligheden er Skriftens store og gennemgående tema og næsten alt i Gamle Testamente har udover den bogstavelige betydning en åndelig og billedlig, som viser hen på Kristus og hans menighed (s. 61f.). Et eksempel: For Augustin var de første menneskers syndefald både en historisk begivenhed og et mystisk billede på menneskenes aktuelle situation (s. 181, Haystrup henviser her til et andet værk af Augustin, *De catechizandis rudibus* fra o. 400). De hermeneutiske oplysninger er noget, som Haystrup i betydeligt omfang udleder af *Sermones*; han slutter fra tilsynekomsten af en hermeneutisk regel i praksis. I Sermo 144,4 taler Augustin *om, hvordan han finder det mest rigtigt, at vi, når vi i Skriften står overfor noget vanskeligt tilgængeligt, hvor der bag ordene "måske er skjult noget, som med nytte kan gøres tilgængeligt", at vi da anstrenger os for at se, om der dog ikke der skulle findes et eller andet, der hjælper os til frelsen* (s. 190). Her er tale om anvendelsen; at læse Bibelen har for den troende et konkret formål. Haystrup finder erkendelser i det hermeneutiske hovedværk, som bekræftes af hans egne iagttagelser af Augustins praksis, men (s. 149):

I den augustinske forkynderpraksis bemærker vi imidlertid en række accentforskydninger, der vel til en vis grad skyldes forkynderens særlige situation, men som tillige er begrundede i den forskel, der vel generelt vil findes mellem en skriftudlæggeres principielle synspunkter og hans kirkelige praksis, hvor meget vil være afhængig af den aktuelle situation såvel som af forkynderens ønske om så kraftigt som muligt at appellere til sin menighed...

Her er spørgsmålet: Er problemet forholdet mellem Augustins teori og praksis? F.eks. s. 71, hvor Haystrup taler for, at inddragelse af Augustins prædikener beriger og nuancerer billedet. Haystrup tager ikke emnet op til samlet behandling, men hele hans argumentation peger på, at han ønsker at sammenholde teori og praksis.

Haystrup foretrækker (s. 53) fortolkninger, som ser Augustins hermeneutiske principper i en videre sammenhæng, sætter ham i forbindelse med andre eksegeter, Origenes m.fl., og han betoner (s. 20) overfor andre forskere *ikke blot Augustins eget arbejde med at formulere principper for tolkningen af Den hellige Skrift, men desuden den overalt hos Augustin mærkbare inspiration fra den ejendommelige donatistiske hermeneut Tychonius.* Forholdet til

Origines som fortolker interesserer Haystrup så meget, at han henimod bogens slutning har skrevet en ekskurs om det.

Sproget og dets muligheder for at formidle sandheden til mennesker har stærkt optaget den nyere litteraturteori (Ricoeur, Derrida)¹; for Augustin er det Gud Helligånd, som både må inspirere prædikanten og skabe modtagelighed hos tilhørerne (s. 12). Dette, at der både må ske noget på forfatterens og på læserens side, foregriber megen senere tekstteori. Sprogteoretisk set er Augustins førnævnte skelnen mellem *res* og *signa*, emnet og de sproglige udtryk vigtig. For Augustin er de egentlige *res* hinsidige realiteter (s. 57); trossandhederne er klare, men vore betegnelser kan være mere eller mindre dækkende (s. 121). Han er opmærksom på, at et ord kan have flere betydninger. Det er disse sproglige udtryk, *som snart er klare og bogstavelige og snart dunkle og så vanskelige at tyde, at det er nødvendigt at se dem i en større sammenhæng og give dem en billedlig, typologisk eller allegorisk fortolkning...* (s. 56). Det dunkle er gerne det billedlige (s. 126). Dette peger på, at jo vanskeligere et udtryk er at tyde, jo mere drives fortolkeren til at tænke i sammenhæng. Augustin slår vor sproglige afmagt fast; hans emne er jo også at tale om Gud (s. 96), og derfor må der ofte gribes til analogier fra menneskelige forhold (s. 168); men sproglig afmagt, især da manglende mulighed for at forstå forfatterens hensigt og mennesket som en fange i et sprogspil, har været et fremtrædende tema i det 20. århundredes overvejelser om tekstfortolkning. Augustin har også en løsning i forhold til sit eget emne, Bibelfortolkningen, som er menneskets gradvise renselse fra ondt, en vandring eller sejlads mod vort rette fædreland (s. 97). Prædikanten har altså et budskab, som angår hele mennesket, men fortolkningen af Skriften inddrager også hele mennesket. Arbejdet med sprogene hører med til vor forstands renselse og vækst (s. 102), altså som en form for åndelig øvelse. Hertil kommer Augustins holdning til det sprog, han udtrykker sig i, nemlig latin; den klassiske korrekthed er mindre væsentlig i forhold til at gengive tekstens fulde mening, og man udlægger ikke hvert ord for sig, men ser på sætningen som et hele (s. 106). Denne helhedsudlægning foregriber også væsentlige senere erkendelser. Opmærksomhed på sproget i forhold til menighedens forståelse af budskabet viser sig også, når Augustin i en prædiken omhyggelig forklarer forskellen mellem to ord af lignende betydning (s. 167). Augustin gør sig klart, hvad sproget er, men heri ligger også, at det er nødvendigt med kendskab til litterær stil, herunder de retoriske talefigurer (s. 136, 141).

Man fordyber sig i det vanskeligt forståelige for at nå til en uddybet forståelse. Dette understreges af, at Skriftens uklarhed for Augustin ikke er noget absolut, men et slør som skal fjernes, en brugbar dunkelhed som sætter os i gang og udfordrer os til stadig dybere indtrængning (s. 17). Augustins allegoriske udlægning vil nok virke fremmed på mange historikere i dag, men det kan måske bidrage til forståelsen at tænke på, at en historiker gerne bruger en kilde til andet og mere end ren tekstudlægning og dermed søger en betydning der ligger ud over tekstens konkrete udsagn. Forståelse af tekstens mening kræver forberedelse og *sympatetisk samstemthed* (s. 96), kendskab til sprogene, en god hukommelse og sans for en teksts særlige stil (s. 101), almene kundskaber, herunder ikke mindst til historien (s. 100, 105). Således kan den hedenske lærdom være en nyttig hjælp, for så vidt den ikke strider mod troen (s. 109). At menneskenes hovmod fremtræder som den største hindring for en forståelse (s. 122f.), kan vel godt danne grundlag for en historisk tankegang, som netop forudsætter en form for ydmyghed overfor mennesker i en anden tid. Haystrup citerer s. 173 Augustin for en udtalelse om, at vi må forstå for at kunne tro og tro for at kunne forstå, og kalder denne ironisk, men behøver den egentlig at være det? Kan der ikke være tale om en tidlig version af den hermeneutiske cirkel, at de forskellig lag hænger sammen, og vi ikke bare kan udskille den i trin? Mig forekommer denne udtalelse yderst interessant.

Et sted i Skriften kan både have en historisk og en almen betydning, og den almene er en åndelig betydning, som peger på Kristus, frigjort fra det historisk betingede. Det er her den

billedlige udlægning og dermed vanskelighederne kommer ind (s. 142): *Når vi tager ordene i deres bogstavelige betydning, må vi også forstå, hvad de betegner, efter ordlyden. Hvad der derimod siges billedligt, fordrer, at vi forstår det sagte ved hjælp af noget andet, og dette er ofte svært.* Haystrup understreger vigtigheden af den typologiske tyding, som lader Gamle Testaments ord og begivenheder pege frem mod Kristus og menigheden (s. 93), næsten alt i Gamle Testamente har ikke alene en bogstavelig, men også en åndelig betydning (s. 133). Augustins fortolkning betegner en bevægelse fra den historiske betydning til den åndelige fortolkning. De bliver imidlertid ved med at hænge sammen, den åndelige betydning må bygge på den bogstavelige, holdt i tømme af grundlaget i teksten og dettes betydningsretning. For en postmoderne betragtning er den bogstavelige forståelse også en fortolkning, men både Augustin og Haystrup må forudsætte, at der findes noget, som eksisterer uafhængigt af vor iagttagelse af det. Dette er forudsætningen for hermeneutikken. Ligeledes forudsætter denne tankegang, at det er frugtbart og givende at sætte sig ind i tekstens mening; i dette tilfælde, den kristnes læsning af Bibelen, er det en livsnødvendighed.

Emnet må opfordre til konfrontation med spørgsmålet om videns grænse. Videnskaberne er i denne tankegang tvetydige, de kan give intellektuelle færdigheder, men hvis de ikke bruges i det godes og sandes tjeneste, er de intet værd. Logik og matematik er noget formalt, de kan gøre hovmodige og dermed spærre for dybere indsigter (s. 107). Augustin skelner mellem *scientia* og *sapientia*, hvoraf den første klargør Skriftens trossandheder og kræver en høj grad af menneskelig viden, den anden skænker indlevelse og personlig tilegnelse (s. 124). Augustin tilstræber klarhed i sin forkyndelse, han anvender den klassiske logik, men også retorikken for at oplive og tydeliggøre sine meninger. Grundlæggende udtrykker han da en tillid til det menneskelige sprogs evne til at udtrykke en mening (s. 175).

Visse steder mærkes Haystrups kritik af Augustin, som når denne udførligt fortolker de sekundære Psalmeoverskrifter (s. 32); men her må man huske på, at denne viden har Augustin ikke kunnet sidde inde med. Haystrup skriver, at Augustin er mærkeligt tvetydig i sin forståelse af den historiske tid (s. 21, jvf. S. 62), og kommer ind på denne tanke ved at konstatere, at Augustin holder Gl. og Ny Testamente så tæt sammen, at skriftfortolkningen bliver noget statisk og uhistorisk.

Både Augustin og Haystrup skriver i en bevidst kristen sammenhæng, Haystrup tillige i en særlig luthersk. Haystrups beskrivelse af Augustins hermeneutik er selv en tekstudlægning, som søger forfatterens mening, en essens af hans udsagn. Der melder sig dermed naturligt spørgsmålet: Hvor meget er Augustin og hvor meget Haystrup? Meget er givet Augustin, men en del er også Haystrup. Haystrup søger ikke sin essens alene i enkelte teoretiske udsagn, men breder grundlaget ud, sådan at forholdet mellem den konkrete Skrifudlægning, den praktisk-teologiske anvendelse, og de principielle udtalelser kommer i fokus. Jeg synes, det virker som et godt grundlag; det virker sandsynligt, at Haystrup bygger en helhed af noget, som han finder hos Augustin. Men at han fremfører denne helhed på eget ansvar, er han selv uden tvivl klar over. I argumentationen opererer Haystrup med to traditioner for fortolkning: Der er den aktuelle forsknings fortolkning af Augustins værk, som han gennemgår i sit meget udførlige første kapitel og konfronterer med sin egen læsning; og der er den tradition, som han sætter Augustin selv i forhold til, hvor især indflydelsen fra Tychonius er bemærkelsesværdig. Dette vidner om en vilje til at tænke i sammenhæng.

For Augustin er selve udlægningen og dens anvendelse de to poler, der skal holdes sammen; også historikeren har en anvendelse, hvis ikke direkte på nutidens forhold, så i hvert fald sådan at han prøver at opbygge et helhedsbillede af en anden tid. Her gælder det så om ikke at slippe forholdet til den konkrete tekst, at kunne fordybe sig i den enkelte kilde, så man ikke kun møder sig selv og sin samtids fastslåede meninger. Nu kunne man spørge, om Augustins store interesse for billedlig fortolkning ikke medfører så mange spidsfindigheder, at historikeren ikke teoretisk behøver at beskæftige sig med det. Hertil er at svare, at Augustins

primære formål ikke har været at lære fortiden at kende, men at forkynde evangeliet; den billedlige fortolkning er en måde at bevare den konkrete, historisk korrekte betydning på, og samtidig anvende teksten direkte i forkyndelsens sammenhæng. Dertil har hans fortolkningsmåde været en rigdom. Men historikeren har samtidig brug for at være opmærksom på, hvor let man kommer til at fortolke en tekst i en anden betydning end dens egen. Mon ikke der i moderne historieskrivning findes flere "billedlige" fortolkninger, end man skulle tro? I en eller anden forstand øver historikerne en anden brug af teksterne end det, teksterne selv siger. Dette er anvendelsesfortolkningen², anvendelsen på en historisk situation, en form for overført betydning, noget andet end en fortolkning som går ud på at finde tekstens egen mening. Her er en parallelitet til den billedlige fortolkning, og her er det godt at tænke på, om man først har gjort sig tekstens egen mening klar.

English Summary

This review treats a recent work by Helge Haystrup on the Hermeneutics of Sct. Augustine, Volume 11 of 15 by that author on the great Latin Church Father. Central in Haystrup's argumentation is the work *De doctrine christiana*. He describes Sct. Augustine's distinction between the historical meaning of a place in Scripture, and its spiritual importance, between the "res" and the "signa" of the text. The review emphasises the relevancy of the thematics to present-day historians.

¹ For en omfattende drøftelse af de herhenhørende problemer, se K. Vanhoozer: *Is there a Meaning in this Text?* Grand Rapids 1998, f.eks. s. 204-207.

² Om dette se Jon A.P. Gissel: *Den indtrængende Forstaaelse*, København 2003, s. 334.